

Prövning och analys av barnets bästa när det gäller tillgång till ett eget bibliotekskort

Det kan vara jobbigt om alla andra har ett lånekort och inte jag...

Flicka 11 år

Innehållsförteckning

Förord.....	4
Bakgrund till prövningen	5
Syfte och frågeställning	5
Vilka barn gäller prövningen?.....	6
Arbetsprocess, arbetsgrupp och tidsplan.....	6
Arbetsgruppen.....	6
Tidsplan	6
Rapportens upplägg	7
Underlag för prövningen	7
Lagstiftning/regleringar och juridiska aspekter.....	7
Bibliotekslagen	7
Lagrum och juridiska aspekter på barnets rätt att ingå låneavtal.....	8
Förälders underskrift på låneavtalet	9
Omständigheter som påverkar vårdnadshavares ansvar och barnets rättshandlingsförmåga	9
Lagen om barnets rättigheter	10
Konventionen om barnets rättigheter	10
Barnkonventionsutredningen	11
Praxis	12
Hur får barn tillgång till bibliotekskort idag?.....	12
Lånevillkor och avgifter på bibliotek	12
Forskning och faktaunderlag	12
Regionens Kulturplan och Biblioteksplan	12
IFLA:s riktlinjer för folkbiblioteksservice	13
Levnadsvillkor och livsvillkor för barnen i Örebro län	13
En studie av ungas syn på läsning och bibliotek.....	14
Beprövad erfarenhet	14
Erfarenheter av avgiftsfria bibliotek.....	15
Barnens synpunkter.....	15
Vad är ett bibliotek för barn och unga?	16
Hur beskriver barnen att barn kan få ett bibliotekskort?	16
Hur beskriver barnen vilka hinder som kan finnas för att få ett bibliotekskort och vilka konsekvenser det kan ge?	17
Intervjuarnas reflektioner	18

Diskussion och analys av barnets bästa	18
Barnets bästa är.....	19
Förslag och medskick:	20
Andra frågor som väckts under prövningen.....	21
Referenslista	22
Bilagor.....	22

Förord

Vår prövning och analys av barnets bästa när det gäller rätten till ett eget bibliotekskort för barn på folkbibliotek har upplevts både som en prövning i sig men också som ett stort privilegium.

Det har delvis varit utmanande att förstå vilka aspekter och faktorer som spelar roll för att i just denna fråga kunna arbeta rättighetsbaserat på folkbibliotek och integrerade folk- och skolbibliotek.

Vi har gått vilse ibland och då hamnat i angränsande barnrättsfrågor och frågor om barns behov i ett bredare perspektiv. Det är ju helt förståeligt eftersom att varken barnet, eller dess rättigheter är isolerade enheter. Barn och unga befinner sig ju alltid i ett sammanhang och barnets rättigheter ska alltid ses som hela och odelbara.

Det vi lärt är att när en ges möjlighet att fördjupa sig i en specifik fråga om barnet som rättighetsbärare, utmanas vi vuxna som ansvarsbärare ur såväl ett samhällligt perspektiv som i vår barnsyn och i de vardagliga arbetssätten.

Vi vill tacka folkbibliotekens chefsnätverk i Örebro län och Biblioteksutveckling Region Örebro län för förtroendet att göra denna prövning och analys. Vår förhoppning är att rapporten som helhet, och de slutsatser och förslag som presenteras, fortsatt driver på arbetet för barnets rättigheter på biblioteken.

Vi vill också tacka de barn och ungdomar som tog sig tid och delade med sig av sina åsikter och reflektioner om hur de ser på barnets bästa när det gäller tillgång till ett eget bibliotekskort.

Vi uppmanar oss själva och alla andra att fortsätta arbetet med att göra vackra ord till vackra handlingar! Så att barn och unga ser och förstår att vi vuxna arbetar för att främja, skydda och omsätta deras rättigheter i beslutsprocesser, i de vardagsnära arbetssätten och i våra möten med barn och unga!

Arbetsgruppen

Elin Trumberg

Emma Elofsson

Eva Carolin Carlbom

Klara Olander

Lise-Lotte Hellberg

Maria Norlin

Monica Gustafsson-Wallin

Petra Jansson

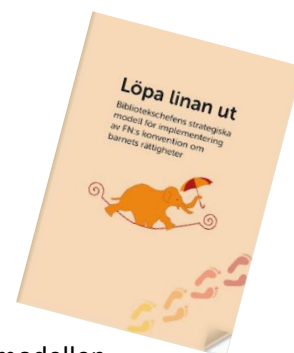
Sara Stenman

Åsa Johansson

Bakgrund till prövningen

Biblioteksutveckling Region Örebro län har sedan 2018 drivit en process för att skapa en mer barnrättsbaserad verksamhet på folkbiblioteken i regionen. Utgångspunkt för arbetet har varit handboken *Löpa Linan Ut - Bibliotekschefens strategiska modell för implementering av FN:s konvention om barnets rättigheter*. Processen har haft tre fokus:

- skapa lärande, medvetenhet och öka handlingsberedskapen om och för barnets rättigheter hos ledning och medarbetare
- varje bibliotek arbetar med att ta fram en handlingsplan enligt Löpa Linan ut modellen
- utbilda Barnrättsombud på samtliga folkbibliotek



Under processens gång har frågor väckts och utmaningar upptäckts i förhållande till barnet som rättighetsbärare på bibliotek. Det har till exempel handlat om vad som är barnets bästa när det gäller barnets rätt att vistas på biblioteken och att utifrån egenmakt kunna ta del av utbud och tjänster.

Nu vill biblioteksutveckling och folkbibliotekens chefsnätverk göra en prövning och analys av barnets bästa i frågan om huruvida barn och unga ska kunna få bibliotekskort utan vårdnadshavares underskrift.

Frågeställningen väcktes i samband med diskussioner om barnets rätt att vara en aktör i sitt eget liv (artikel 12–14 FN:s Konvention om barnets rättigheter), barnets rätt till skydd och integritet (artikel 16, 19) samt funderingar om att barn som lever i olika former av utsatthet riskerar att inte få tillgång till biblioteket, och dess utbud, på likvärdiga villkor. Det kan t.ex. handla om barn som lever i socioekonomisk utsatthet, hederskontexter m.m. där barnet riskerar att diskrimineras p.g.a. de vuxnas åsikter, tro, familjens ekonomiska situation etc. (artikel 2)

Syfte och frågeställning

En prövning och analys av barnets bästa är ett underlag för att synliggöra och stärka barnrättsperspektivet i beslut som fattas i frågor som rör barn direkt eller indirekt. Biblioteksutveckling Region Örebro län och folkbibliotekens chefsnätverk har en ambition att kunna använda sig av prövningens resultat för att se över rutiner och förfarande som gäller idag, i syfte att kunna arbeta mer rättighetsbaserat.

Frågan som prövas är:

Vad är barnets bästa när det gäller barnets rätt att få tillgång till ett eget bibliotekskort?

Vid alla åtgärder som rör barn....ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.

Artikel 3
FN:s konvention om barnets rättigheter

Vilka barn gäller prövningen?

Alla barn upp till 18 år i Region Örebro läns 12 kommuner.

Arbetsprocess, arbetsgrupp och tidsplan

Prövningen har genomförts med stöd av den modell och mall för prövning och analys av barnets bästa som tagits fram av SKR, Sveriges kommuner och regioner. Modellen bygger på de steg som FN:s barnrättskommitté rekommenderar:

1. Utred och beskriv vad som är barnets bästa i den aktuella frågan
2. Besluts- och prioriteringsprocess för hur tungt barnets bästa kan väga
3. Om barnets intresse inte kan gå först, vilka kompensatoriska åtgärder kan övervägas på kort och lång sikt

Arbetsgruppen uppdrag var att genomföra steg 1 och att ge vägledning till hur folkbiblioteken kan gå vidare med steg 2 och 3.

SKR Modellen:

<https://webbutik.skr.se/sv/artiklar/provning-av-barnets-basta.html>

SKR Mallen

<https://skr.se/download/18.4829a209177db4e31aa59932/1615999612550/Formular-provning-barnets-basta.pdf>

Arbetsgruppen

En arbetsgrupp med representanter från bibliotekens Barnrättsombuds nätverk, juridisk kompetens och personer med analyskompetens bildades för att genomföra prövningen.

Arbetsgruppens sammansättning:

Monica Gustafsson-Wallin, processledare och skribent, Barnrättsstrateg Monica GW Konsult

Eva Carolin Carlbom, uppdragsgivare och Utvecklingsledare, Biblioteksutveckling Region Örebro län

Elin Trumberg, barnrättsombud, patientbiblioteket Örebro

Lise-Lotte Hellberg, barnrättsombud, Örebro bibliotek

Klara Olander, barnrättsombud, Örebro bibliotek

Åsa Johansson, barnrättsombud, Degerfors bibliotek

Emma Elofsson, barnrättsombud, Karlskoga bibliotek

Petra Jansson, utvecklingsledare, Biblioteksutveckling Region Örebro län

Maria Norlin, folkhälsostrateg, Staben hållbar utveckling Region Örebro län

Sara Stenman, konsultativ jurist, Region Örebro län

Tidsplan

Prövningen var planerad att genomföras våren 2021 men p.g.a. samhällets pandemisation reviderades tidsplanen efterhand.

Maj-september 2021 – Planering och förankring

Juni-september 2021 – Barnrättsombuden genomförde samtal med barn

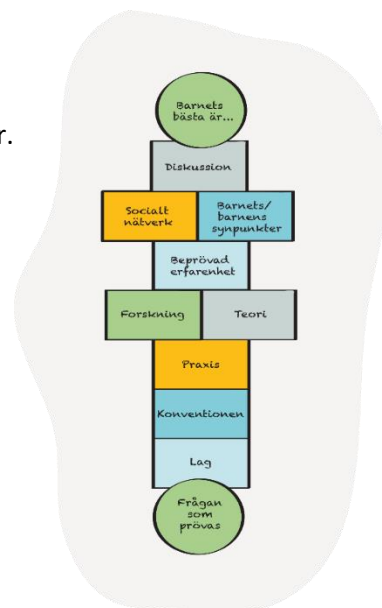
Aug-okt 2021 - Insamling och inläsning av underlag samt kontakt med jurist

26 oktober 2021 - Arbetsgruppen samlades för prövning och analys

17 november 2021 – Arbetsgruppen återsamlades för diskussion och analys av underlagen

November 2021 – Resultatsammanställning och rapportskrivande

November 2021-januari 2022 – Återrapportering av resultatet och spridning av rapporten



Rapportens upplägg

Rapportens upplägg följer SKR mallens struktur. Först redovisas de fakta och underlag som samlats in i de olika moment som ingår i prövningen. Därefter följer en diskussion och analys av vad som bedöms vara barnets bästa i frågan som prövats.

Diskussionen innehåller rekommendationer för fortsatta steg och förslag på kompensatoriska insatser. Dessutom redovisas angränsande frågeställningar om barnets rättigheter på bibliotek som aktualiserats under arbetsprocessen, men som inte hörde till uppdraget att bedöma.

Underlag för prövningen

En prövning av barnets bästa bygger på underlag utifrån följande frågeställningar:

- Vilken lagstiftning reglerar frågan som ska prövas?
- Vilka bestämmelser i FN:s konvention om barnets rättigheter ska beaktas?
- Hur ser praxis ut?
- Vad säger aktuell forskning/faktaunderlag/kartläggningar/statistik?
- Synpunkter från den beprövade erfarenheten?
- Synpunkter från barnet eller barnen det gäller?
- Synpunkter från det sociala nätverket?

De underlag som belyser konventionen och synpunkter från barnen är i varje fråga som prövas relevanta för att bedöma barnets bästa och ska enligt FN:s Barnrättskommitté alltid ingå.

Ibland kan någon del av underlagen utgå om det inte är relevant, inte väntas tillföra ny kunskap eller av andra skäl bedöms inte kunna samlas in. I denna prövning har synpunkter från barnets sociala nätverk inte inhämtats som egen del i underlaget. Bedömningen är att området delvis täcks av barnen själva och erfarenheter från bibliotekspersonalen. Dessutom försvårdades samtal med föräldrar och andra vuxna runt barnen i den tid som råder med begränsade besök på biblioteken p.g.a. pandemisituationen. Så utifrån de resurser som stått till förfogande har fokus lagts på övriga frågeställningar.

Lagstiftning/regleringar och juridiska aspekter

I detta avsnitt redovisas lagar och juridiska aspekter med relevans för frågan som prövats. Underlagen har hämtats från:

- *Biblioteken och juridiken*, Susanna Broms, Studentlitteratur 2021
- *Ds 2019:23 Vägledning vid tolkning och tillämpning av FN:s konvention om barnets rättigheter*, Regeringskansliet
- Konsultation med regionens jurist Sara Stenman
- Lagboken



Bibliotekslagen

2 § Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla.

5 § Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt de nationella minoriteterna och personer som har annat modersmål än svenska, bland annat genom att erbjuda litteratur på

1. de nationella minoritetsspråken,
2. andra språk än de nationella minoritetsspråken och svenska, och
3. lättläst svenska.

6 § Varje kommun ska ha folkbibliotek. Folkbiblioteken ska vara tillgängliga för alla och anpassade till användarnas behov. Folkbibliotekens utbud av medier och tjänster ska präglas av allsidighet och kvalitet.

7 § Folkbiblioteken ska särskilt främja läsning och tillgång till litteratur. Folkbiblioteken ska verka för att öka kunskapen om hur informationsteknik kan användas för kunskapsinhämtning, lärande och delaktighet i kulturlivet.

8 § Folkbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning, bland annat genom att erbjuda litteratur utifrån deras behov och förutsättningar.

9 §

På folkbiblioteken ska allmänheten avgiftsfritt få låna eller på annat sätt få tillgång till litteratur under en viss tid oavsett publiceringsform. Första stycket hindrar inte att folkbiblioteken tar ut ersättning för kostnader för porto, fotokopiering och andra liknande tjänster, och avgift för de fall låntagaren inte inom avtalad tid lämnar tillbaka det som de har lånat.

Lagkommentar 9§:

”Ordvalet klargör att utlåningen baseras på ett avtalsförhållande. Avtalet innehåller vanligtvis, om inte alltid, villkor om lånetid och att det ska betalas en avgift för det fall låntagaren inte följer vad som avtalas. Storleken på avgiften, eller hur lång lånetiden ska vara, regleras inte i bibliotekslagen.

Det avtalsförhållande som regleras är endast det mellan folkbiblioteken och dess låntagare, och lagen reglerar alltså inte förhållandet mellan biblioteken och upphovsmän och andra rättighetshavare.”

Lagrum och juridiska aspekter på barnets rätt att ingå låneavtal

När ett bibliotekskort lämnas ut från ett bibliotek träffas ett avtal mellan kommunen och låntagaren. Avtalet består av ett antal lånevillkor som låntagaren förbinder sig att följa vid lån av böcker, media och användning av bibliotekets tjänster.

Utgångspunkten i lagen är att den som är under 18 år är omyndig och har begränsad rättshandlingsförmåga. Det innebär en begränsad möjlighet att ingå avtal, ta emot gåvor och ta hand om sina tillgångar. (9kap 1§ Föräldrabalken)

Omyndigas rättshandlingsförmåga är begränsad och det är ”...vårdnadshavaren som har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter”. (6 kap 11§ FB).

Dock ska vårdnadshavare också enligt 6 kap 11§ FB ”...i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.”

Syftet med begränsningen är att skydda barnet mot följderna av ekonomiskt ofördelaktiga rättshandlingar. Vid bedömningen av barns rättshandlingsförmåga har man i praxis vid vissa kontantköp tolkat in ett underförstått samtycke (jfr t.ex. RH 1988:82 och Allmänna reklamationsnämndens beslut i ärende 1999–1495, 1999–4143, 2003–7431 och 2020–09746). I dessa fall har det inte krävts ett verkligt och uttryckligt samtycke från förmyndarens sida, utan det har räckt

med att förmyndaren har gjort det möjligt för den underårige att uppträda så att det ser ut som om han eller hon har haft tillåtelse att ingå avtal.

När ett avtal blir ogiltigt på grund av att den ena parten är underårige ska parternas respektive prestationer återgå (9 kap. 7 § första stycket FB).

Även om förseningsavgifter tas bort är ett avtalsvillkor att lånade böcker ska lämnas tillbaka till biblioteket inom föreskriven lånetid. Om boken inte återlämnas, tappas bort eller förstörs blir låntagaren enligt avtalsvillkoren ersättningsskyldig för boken. Är låntagaren under 18 år ansvarar vårdnadshavaren för det.

Det kan resultera i situationer där en vårdnadshavare blir ersättningsskyldig för en borttappad bok och vägrar betala mot bakgrund av vårdnadshavaren inte har samtyckt till bibliotekskortet. Det går då inte att kräva ersättning på avtalsrättslig grund. Möjligen kan ersättning krävas av vårdnadshavaren på skadeståndsrättslig grund att barnet har förstört egendom som tillhör annan.

Inom skadeståndsrätten är den som vållat skadan skadeståndsskyldig. Vårdnadshavare kan dock bli skadeståndsskyldiga genom ett så kallat principalansvar om deras barn orsakar en skada. I skadeståndslagen framgår det att föräldrar ska ersätta de person- och sakskador som barnet orsakat genom brott (3 kap. 5 § SkL). När det rör sig om sakskador som barn orsakat genom brott så krävs det inte att barnet ska vara straffmyndigt utan enbart att handlingen i sig är straffbar.

Enligt kommunlagen får en kommun inte lämna understöd åt enskilda kommunmedlemmar utan stöd i författning. Att understödja enskilda betraktas inte som en "angelägenhet av allmänt intresse", se 2 kap. 1 § kommunallagen (2017:725) samt RÅ 1985 2:79 och RÅ 1991 ref. 64. Motsvarande gäller även beträffande eftergifter. Om en kommun har en fordran mot en kommunmedlem eller någon annan får kommunen inte efterge den utan särskild grund, se t.ex. RÅ 1980 Ab 48. Förbudet mot att efterge skulder utan särskild grund kan aktualiseras när det gäller ersättningsanspråk för borttappad eller förstörd bok och bör utredas ytterligare om ett helt kostnadsfritt lån övervägs.

Förälders underskrift på låneavtalet

Susanna Broms resonerar i sin bok *Biblioteken och juridiken* kring huruvida båda vårdnadshavarna behöver skriva under låneavtal för barnets lånekort. Inför sitt resonemang har hon konsulterat en överförmyndare och kommit fram till:

"Även om barnets föräldrar har gemensam vårdnad räcker det troligtvis med den ena förälderns underskrift. En låneförbindelse kan inte anses vara av ingripande betydelse för barnet. Det kan vara känsligt att fråga barnet hur familjen ser ut, men biblioteken kanske kan utforma blanketten så att det framgår. Föräldern/föräldrarna får fylla i om barnet bor med båda sina föräldrar eller med bara den ena. Biblioteket får då också förklara att ansvaret för barnets lån ligger hos vårdnadshavaren."

Omständigheter som påverkar vårdnadshavares ansvar och barnets rättshandlingsförmåga

I de underlag som arbetsgruppen tagit del av finns tre juridiska aspekter som tycks påverka huruvida vissa omyndiga kan ges rätten att ingå ett låneavtal (läs bibliotekskort). De tre aspekterna är:

- bedömningen av barnets mognad,
- individens avtalsförståelse och
- nyttan ett låneavtal kan innebära för den omyndige.

Susanna Broms resonerar i sin bok kring barnets mognad och avtal enligt följande:

"Biblioteket torde emellertid kunna ingå ett låneavtal med ett barn som är tillräckligt moget för att inse följderna av avtalsförbindelsen. Barnet måste alltså kunna förstå lånevillkoren. Om man utgår ifrån att lån på bibliotek medför nytta för den omyndige, är det ganska troligt att förmyndaren ger sitt samtycke. På så sätt kan barnet få ett lånekort och därmed möjligheten att låna utan att förmyndaren skriver under en förbindelse." Biblioteken och juridiken, Susanna Broms,

Studentlitteratur 2021

Enligt Broms säger lagen att det ska det vara möjligt för en låntagare att förstå vad den säger ja till när avtal ingås. Slutsatsen blir då att informationen om avtalsvillkoren för bibliotekskort, i de fall biblioteken överväger att låta en minderårig få bibliotekskort utan förälders underskrift, behöver anpassas så att även låntagaren själv (barn/den omyndige) förstår avtalets innebörd.

När ett bibliotekskort väl är utfärdat och används råder bibliotekssekretess enligt 40 kap. 3§ offentlighets- och sekretesslagen. Bibliotekssekretessen gäller även i förhållande till familjemedlemmar. Endast enskilda personers lån är skyddade. När en tjänsteperson lånar böcker i tjänsten omfattas denna inte av sekretessen.

Lagen om barnets rättigheter

Sedan 1 januari 2020 är artiklarna 1–42 i FN:s konvention om barnets rättigheter inkorporerade i svensk lag. (Lag om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter. 2018:1197) Konventionen är ett internationellt åtagande för Sverige sedan ratificeringen av konventionen 1990. Innan konventionen blev lag har Sverige arbetat enligt principerna om fördragskonform tolkning i sin rättstillämpning och med transformering i skrivandet av nya lagar.

Enligt regeringens vägledning DS 2019:23 ska det offentliga se inkorporeringen som ett förtydligande av att rättstillämpare på alla nivåer ska beakta och tolka övrig lagstiftning i förhållande till konventionens bestämmelser när avvägningar och bedömningar görs i beslutsprocesser. Eftersom konventionen i sin helhet fortfarande gäller som folkrättsligt juridiskt dokument innebär det också att den även fortsättningsvis ska tolkas fördragskonformt.

Vilka rättigheter/artiklar i konventionen som har relevans i frågan om barnets rätt till ett eget bibliotekskort redovisas i nästa avsnitt. De artiklarna är då också att betrakta som svensk lag.

Konventionen om barnets rättigheter

Konventionen om barnets rättigheter ska ses som hel och odelbar och artiklarna är beroende av varandra. De fyra grundläggande principerna är artiklarna 2, 3, 6, 12 och de har förutom sin egna självständiga betydelse också en vägledande roll vid tolkning och tillämpning av övriga bestämmelser i konventionen. (Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 5).



Aktuella artiklar att beakta i denna prövning är:

Artikel 2 – Alla barn är lika mycket värda och har samma rättigheter. Ingen får diskrimineras på egen grund eller på grund av omständigheter som rör deras föräldrar, vårdnadshavare eller familjemedlemmar.

Artikel 3 – Barnet har rätt att få sitt bästa bedömt och beaktat.

Principen om barnets bästa, och barnets rätt att få sitt bästa bedömt och beaktat, är både en individuell och en kollektiv rättighet. Barnrättskommittén understryker i sin Allmänna kommentar nr 14 att principen om barnets bästa är en grundläggande rättslig tolkningsprincip. Vidare säger kommittén att barnets bästa är ett dynamiskt koncept som kräver att man gör bedömningar anpassade till det specifika sammanhanget. De menar också att om en rättsregel är öppen för fler än en tolkning ska den tolkning som mest verkningfullt tillgodoser barnets bästa ha företräde.

Artikel 6 – Barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling är, förutom en av grundprinciperna, också kopplad till flera artiklar i konventionen. **Artiklarna 17, 27, 29.** Artiklarna förtydligar att barnets rätt till utveckling innefattar rätten att må bra och att få utvecklas fysiskt, psykiskt, andligt, socialt och moraliskt samt rätten att utveckla sin personlighet och sina anlag.

Artikel 12 – Barnet har rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör barnet. Dess åsikter ska tillmätas betydelse utifrån ålder och mognad. Enligt samstämmiga barnrättsexperter är uppfyllandet av artikel 12 en grundläggande förutsättning för att kunna tillämpa artikel 3.1 om att beakta och bedöma barnets bästa.

Artikel 1 – Barn är varje människa under 18 år.

Artikel 4 – Staten ska vidta alla lämpliga åtgärder för att genomföra barnets rättigheter. I fråga om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna ska vi till fullo utnyttja de tillgängliga resurserna.

Artikel 5 och 18 – Artiklarna belyser föräldrars ansvar för barnet och att staten ska respektera det ansvar, rättigheter och skyldigheter barnets föräldrar har.

Artikel 13 - Barnets rätt till yttrandefrihet och rätten att kunna få och ta emot information.

Artikel 14 – Barnets rätt till tanke-, samvets- och religionsfrihet.

Artikel 16 – Barnet har rätt till privatliv och integritet samt att skyddas från angrepp på sin heder och sitt anseende.

Artikel 17 – Massmedias roll för att säkerställa barnets tillgång till information i syfte att främja deras utveckling och välmående.

Artikel 23 – Barn med funktionsnedsättning har rätt till ett fullständigt och anständigt liv som främjar tilltron till den egna förmågan och möjliggör för barnet att aktivt delta i samhället.

Artikel 27 – Varje barns rätt till den levnadsstandard som krävs för barnets fysiska, psykiska, andliga, moraliska och sociala utveckling.

Artikel 28 (a) – grundskoleutbildningen ska vara kostnadsfritt tillgänglig för alla (skolbibliotek ingår i skolverksamheten)

Artikel 31.1 – Barnet har rätt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet.

Artikel 31.2 – Staten ska respektera och främja barnets rätt att till fullo delta i det kulturella och konstnärliga livet och uppmuntra och tillhandahålla lämpliga och lika möjligheter till desamma.

Barnkonventionsutredningen

I november 2020 kom slutbetänkandet *Barnkonventionen och svensk rätt* SOU 2020:63, även kallad Barnkonventionsutredningen. Utredningens uppdrag var att undersöka hur, och om, de svenska lagarna överensstämmer med barnkonventionen. I betänkandet knyts resultaten för varje rättighet också till den praktiska tillämpningen inom områden med betydelse för barnets möjligheter att få sina rättigheter tillgodosedda.

I frågor om barn och bibliotek så har det bland annat kommenterats utifrån artikel 17 och 31. Utredaren beskriver att det finns tre dimensioner i skrivningarna om barnets rätt att delta i det kulturella och konstnärliga livet:

- barnet ska ha tillgång till,
- kunna delta i och
- bidra till.

Enligt FN:s Barnrättskommitté ska skrivningarna om barnets rättigheter i artikel 31 tolkas som att staten snarare ska möjliggöra än tillhandahålla ett kulturellt och konstnärligt liv. Dessutom ska detta göras på ett sätt som till fullo utnyttjar de tillgängliga resurserna. (artikel 4)

Barnkonventionsutredningen tar också upp det förslag till nationell biblioteksstrategi som just nu bereds i regeringskansliet och pekar på att biblioteken är en viktig del av alla människors möjligheter att få information, kunskap och fritt kunna verka i sitt samhälle.

”På uppdrag av regeringen har Kungliga Biblioteket tagit fram ett förslag till nationell biblioteksstrategi. I rapporten beskrivs att syftet med en nationell biblioteksstrategi är att stärka och utveckla hela det svenska biblioteksväsendet samt att strategin är viktig som försvar för demokratin och den enskilda människans möjlighet att fritt verka i samhället med tillgång till kunskap och litteratur. Enligt rapporten är bibliotekslagen med sin portalparagraf om bibliotek för alla



utgångspunkten för strategin. Förslaget, som överlämnades till regeringen den 7 mars 2019, har remitterats och bereds inom Regeringskansliet.”

Barnkonventionen och svensk rätt SOU 2020:63, sid 1217.

Praxis

Hur får barn tillgång till bibliotekskort idag?

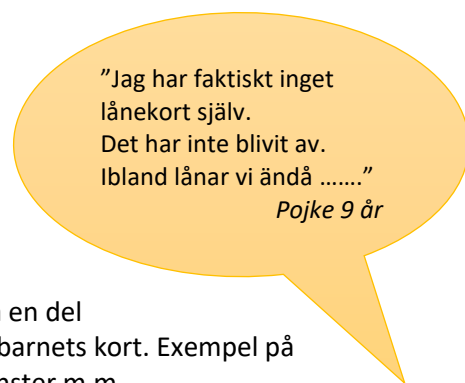
Rutinerna för hur barn får tillgång till ett bibliotekskort i de olika kommunerna varierar. Olika folkbibliotek har också olika benämning av kortet – lånekort eller bibliotekskort. Dessutom har kommunerna i länet tagit fram olika och egna lånevillkor.



På de flesta av folkbiblioteken behövs vårdnadshavares underskrift för alla mellan 0–17 år. Men det finns variationer. I till exempel Örebro behövs vårdnadshavarens underskrift när du är under 15 år. Föräldrar är dock ansvariga för barnets kort så länge barnet är omyndigt. I Hallsberg är motsvarande ålder 16 år.

Vissa bibliotek rekommenderar att barn under 6 år inte har ett eget bibliotekskort.

Kraven på vad som gäller för bibliotekskort på skolbibliotek skiljer sig också åt mellan skolor och kommuner. På vissa av kommunernas integrerade folk- och skolbibliotek efterfrågas inte bibliotekskort. Boklånet registreras då via bokkort som kopplas till barnets individuella bokficka.



Det skiljer sig också åt vilka tjänster som ingår i bibliotekskortet och på en del folkbibliotek kan vårdnadshavaren välja vilka tjänster som ska ingå på barnets kort. Exempel på tjänster: låna litteratur, låna tv-spel, använda datorer, tillgång till e-tjänster m.m.

Lånevillkor och avgifter på bibliotek

Lånevillkoren för bibliotekskortet skiljer sig också åt mellan kommunerna. I majoriteten av kommunerna är lånevillkoren behäftade med olika avgifter, t.ex. förseningsavgifter, ersättningsavgifter, påminnelseavgifter.

Många av biblioteken har tagit bort avgifter kopplade till just barn och unga, men på en del av dessa bibliotek kvarstår avgifterna om vuxenlitteratur och andra medier lånats på barnets kort.

Avgifter på de integrerade folk- och skolbibliotek skiljer sig också åt mellan kommunerna.

För en fullständig bild av varje kommuns avgiftssystem se *bilaga 1*.

Forskning och faktaunderlag

I avsnitten nedan redovisas fakta från:

- Några inriktningsdokument som beskriver utgångspunkter för bibliotekens uppdrag.
- Hur levnadsvillkor och livsvillkor påverkar barnets utrymme och möjligheter att verka i samhället på lika villkor.
- En studie av ungas syn på läsning och bibliotek.



Regionens Kulturplan och Biblioteksplan

I regionens Kulturplan och i dess Biblioteksplan beskrivs FN:s konvention om barnets rättigheter som vägledande för all offentlig verksamhet. Ambition och mål i de båda dokumenten beskriver att barn oavsett levnadsvillkor, livsvillkor och boendeort ska ha rätt att ta del av kultur i alla former.

I nuvarande Biblioteksplan finns också en indikator om att följa upp antal folkbibliotek som inte tar ut avgifter.

IFLA:s riktlinjer för folkbiblioteksservice

IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) har tagit fram riktlinjer för att främja och uppmuntra utvecklingen av effektiva bibliotekstjänster för barn och unga.

Enligt IFLA är barnbibliotekens uppdrag att fungera som ett demokratiskt centrum för information, lärande och kultur. Barnbibliotekens syfte är att tillhandahålla resurser och tjänster i olika medieformer för att uppfylla barnets behov av, och rätt till, utbildning, information och personlig utveckling utifrån deras ålder och förmågor.

IFLA menar att barnbiblioteket har, tillsammans med andra aktörer, en nyckelroll för att utveckla och underlätta tillgången till resurser och tjänster för barn och deras familjer för att främja läs- och skrivkunnet och att informera om vikten av litteracitet och läsande.

Levnadsvillkor och livsvillkor för barnen i Örebro län

Föräldrars utbildningsbakgrund och socioekonomiska faktorer påverkar barns kulturvanor och deltagande i kulturaktiviteter. Barn och unga som lever med låg ekonomisk standard varierar i länet. Den lägsta andelen på kommunnivå är 12,5 procent, den högsta andelen är 46,4 procent. Andelen barn och unga som lever med låg ekonomisk standard varierar även inom kommunerna.

Det finns tydliga skillnader mellan utrikes födda barn och unga med låg ekonomisk standard och inrikes födda barn och unga i samma situation. I Örebro län är den lägsta andelen utrikes födda barn och unga med låg ekonomisk standard 51,9 procent, den högsta andelen är 89,7 procent på kommunnivå. Den lägsta andelen inrikes födda barn och unga med låg ekonomisk standard är 10,4 procent, medan den högsta andelen är 32,6 procent.

För en överblick av läget i varje kommun se *bilaga 2*.

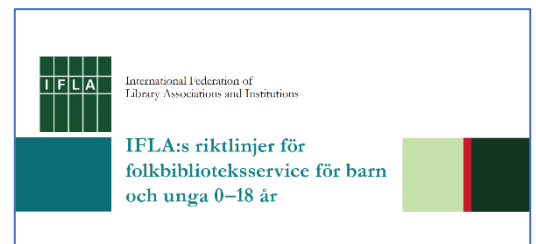
Enligt SCB skiljer det omkring 38 procentenheter på nationell nivå mellan utrikes och inrikes födda barn och unga med låg ekonomisk standard, men i många kommuner är skillnaden betydligt större än så. I ungefär var fjärde kommun, av Sveriges 290 kommuner, lever över 70 procent av utrikes födda barn och unga med låg ekonomisk standard. Det gäller för åtta av tolv kommuner i Örebro län.

Låg ekonomisk standard har ofta samband med lägre utbildningslängd. Enligt Folkhälsomyndigheten är andelen med låg ekonomisk standard högre bland barn och unga vars föräldrar har förgymnasial eller gymnasial utbildningslängd, jämfört med barn och unga vars föräldrar har eftergymnasial utbildningslängd.

Föräldrars utbildningslängd och barn och ungas socioekonomiska tillhörighet spelar också roll för barn och ungas deltagande, och möjlighet att delta, i kulturaktiviteter. I rapporten *Barn och ungas kulturaktiviteter* (2017) framhåller Myndigheten för kulturanalys att barn och unga med föräldrar med eftergymnasial utbildning är mer aktiva eller lika aktiva som de med förgymnasial eller gymnasial utbildning. Vad gäller läsning och biblioteksbesök går samma mönster att urskilja. Barn och unga med föräldrar med eftergymnasial utbildning läser mer och besöker oftare biblioteken jämfört med barn och unga med föräldrar med förgymnasial eller gymnasial utbildning.

En liknande analys av barn och ungas socioekonomiska tillhörighet och ägande av bibliotekskort eller inte finns inte, men troligtvis finns samband mellan ägande av bibliotekskort och besök på bibliotek.

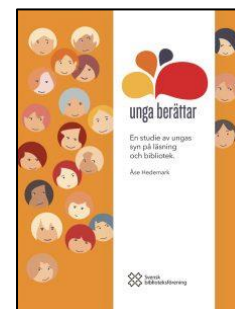
Barns och ungas familjeförhållanden och familjens ekonomiska situation möjliggör och begränsar barnets handlingsutrymme och handlingsfrihet. Det påverkar t.ex. möjligheten för barnet att delta i aktiviteter där såväl aktiviteten i sig, som den sociala gemenskapen, har betydelse för barnet. Barn



och unga beskriver själva att de tar ansvar för och behöver hantera sina föräldrars känslor kring ekonomisk utsatthet. De tar också ofta ett praktiskt ansvar genom att bidra till familjens försörjning eller avstå från aktiviteter som kan innebära en kostnad för familjen. Sammantaget betyder kunskaperna om barn i ekonomisk utsatthet att de insatser som behövs för att motverka de negativa effekterna för barnet behöver utformas så att det bekämpar såväl strukturella orsaker som insatser som ger den enskilda människan verktyg för att själv påverka sin situation.

En studie av ungas syn på läsning och bibliotek

2018 genomförde Svensk biblioteksforening, i samverkan med fyra län, fokusgrupper med unga om hur de ser på läsning och på bibliotek. Svaren analyserades i ljuset av aktuell forskning av Åsa Hedemark, lektor i biblioteks- och informationsvetenskap. Det övergripande syftet var att skapa kunskap om ungas syn på och erfarenheter av läsning och texter i olika sammanhang. Ytterligare ett syfte var att skapa kunskap om ungas syn på och erfarenhet av bibliotek.



Enligt Hedemark beskrivs ibland unga som en problematisk grupp på biblioteket och att biblioteken har en ambivalent inställning till unga. De få studier som gjorts på unga och bibliotek visar att unga som grupp ofta har låga förväntningar på biblioteket och de unga menar att institutionen sällan har något att erbjuda dem.

Enligt de unga i studien är biblioteken inte det första stället ungdomar vänder sig till när de behöver information eller olika typer av texter. De unga har en traditionell syn på biblioteket som ett ställe för böcker. Samtidigt visar deras förbättringsförslag att de gärna skulle se biblioteken som en mer social plats, en fritidsgård. En plats där både läsning och aktiviteter av mer social karaktär kan förekomma.

Flera av de förslag på förbättringar som ungdomarna gav visade sig vara verksamhet som redan finns på biblioteket. Vilket visar på en okunskap om vad biblioteket har att erbjuda. Hedemark säger också att det kan tas som ett uttryck för låga förväntningar från de unga på vad biblioteket erbjuder.

Mot bakgrund av studiens resultat uppmanar Hedemark till ett perspektivskifte. Hon lyfter här fram forskaren Wayne Wiegand som menar att både forskare och bibliotekverksamma tenderar att fokusera allt för mycket på biblioteken som institution och betrakta *”the user in the life of the library”* istället för *”the library in the life of the user”*. Både Wiegand och Hedemark menar mot bakgrund av sina resultat att det är viktigt att byta perspektiv och i högre grad se vilken roll biblioteket har i användarnas liv. Hedemark poängterar utifrån sina resultat att det framstår som viktigt att bibliotekarien har genuina kunskaper om unga, att det är betydelsefullt att bygga varaktiga relationer med unga och att skapa rum och platser där de unga kan trivas.

Beprovd erfarenhet

Hur ser folkbibliotekens medarbetare och ledning på barnets rätt till ett eget bibliotekskort? I de samtal och utbildningar som genomförts under Löpa Linan ut processen har diskussioner om barnets rätt till bibliotekskort lyfts vid flera tillfällen och ur olika perspektiv. Olika barnsyn har belysts.



I samtalen har de vuxnas syn på barns ansvarsförmåga och barnets rätt till delaktighet och självbestämmande växlat mellan en mer barnrättsbaserad barnsyn, till en syn där de vuxna ser barn som mer okunniga och oansvariga.

Några menar att eftersom det finns avgifter kopplade till kortet så vore det fel att låta barn ha bibliotekskort utan föräldrars vetskap och godkännande, eftersom det kan leda till konsekvenser som barnet inte kan överblicka.

I samma resonemang har dock olika röster lyfts om att barn inte är en homogen grupp och att det kan skilja sig åt utifrån bland annat ålder och mognad och det enskilda barnets omständigheter och dess familjesituation.

Medarbetare har också beskrivit hur avsaknad av ett eget bibliotekskort kan förhindra barnet från att t.ex. låna litteratur eller media på det integrerade folk- och skolbiblioteket. Vid sådana tillfällen händer det ibland att skolans pedagoger och lärare låter barnet använda deras privata, eller skolans, bibliotekskort. Vid dessa tillfällen beskriver bibliotekspersonalen att barnen känner sig både besvärade av situationen, men också tacksamma för att de vuxna hjälper till.

I den pågående processen för att bygga upp Bergslagsbibblan, där flera kommuners folkbibliotek går samman, har verksamheterna behövt be varje låntagare skriva på ett nytt låneavtal för de nya administrativa systemen. Så även barn och unga. I denna process finns det barn som har tackat nej till att ta hem en bibliotekskortblankett till sina föräldrar. Berörd personal har ingen fullständig bild av orsakerna till detta, men i några fall misstänker de att barnet lever i en problematisk familjesituation och att barnet av hänsyn till detta inte tackar ja till att ta hem blankett för nytt bibliotekskort.

Erfarenheter av avgiftsfria bibliotek

En av utmaningarna med att låta barn och unga själva skriva på för ett eget bibliotekskort är om det finns avgifter kopplade till lånevillkoren. Barn har starkt begränsade möjligheter att fritt ingå avtal som innebär avgifter, eller vid avtal som kan innehålla bötesvillkor eller ersättningskrav.

På Karlskoga bibliotek har samtliga försenings/ersättnings/påminnelseavgifter, för både barn och vuxna kopplade till bibliotekets tjänster, tagits bort sen några år tillbaka. Vägen dit startade som ett projekt med beviljade medel från Biblioteksutveckling Region Örebro län.

Målet med "Det avgiftsfria biblioteket" är att etablera en grund till förtroende mellan biblioteket och dess användare, och i förlängningen öka tillgängligheten till biblioteket i linje med Karlskoga kommuns biblioteksplan och kommunens fullmäktigemål. Karlskoga lutar sig i sitt arbetssätt mot bibliotekslagen 2§ och en ambition att biblioteket ska göras tillgängligt för socioekonomiskt utsatta grupper.

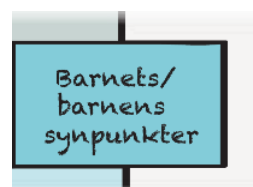
Ett resultat av Karlskogas arbete är att den administrativa tid som tidigare lades på kravhantering minskat betydligt. Den tiden används nu istället för bland annat läsfrämjande arbete. I det läsfrämjande arbetet är det avgiftsfria biblioteket ett sätt att ta bort hinder, tillgängliggöra utbudet och visa förtroende. Målet är att det ska vara enkelt att låna och ingen ska riskera att hamna hos inkasso för att de använt sig av bibliotekets tjänster. Utifrån grundartiklarna i konventionen om barnets rättigheter, artikel 2, 3, 6, 12, blir detta extra viktigt då det handlar om barnets möjlighet att fritt ta del av biblioteksverksamheten och att inte riskera skuldsättning eller diskriminering.

En farhåga inför att ta bort avgifter och ersättningskrav var att fler böcker och media skulle förekommas, och därmed skapa en kostnad för kommunen. Verksamheten har dock inte sett någon ökning av borttappad litteratur, medier eller andra material utifrån de ändrade arbetssätten.

Under covidpandemin har folkbibliotek i flera kommuner, både i Örebro län och andra delar av landet, tillfälligt pausat avgifter och ersättningskrav kopplat till lån. Detta har gjorts som en kompensatorisk åtgärd för bibliotekens stängning och bristande tillgänglighet. Många av biblioteken har för avsikt att även fortsättningsvis vara avgiftsfria, då det inte lett till några negativa konsekvenser.

Barnens synpunkter

För att samla in hur barn och unga ser på barnets rätt till ett eget bibliotekskort har barnrättsombuden vid Örebro, Karlskoga och Degerfors bibliotek intervjuat barn som besöker bibliotek. Intervjuerna skedde både på plats på biblioteket och via digitala möten på Teams. Rekryteringen av barn försvårades och påverkades



p.g.a. pandemisituationen då biblioteken under lång tid varit stängda eller haft begränsade öppettider.

Totalt deltog 25 barn fördelade enligt följande:

8–10 år 12 individer, varav 7 flickor och 5 pojkar

11–17 år 13 individer, varav 9 flickor och 4 pojkar

De frågor som intervjuarna ställde var:

- Vad brukar ni göra på biblioteket?
- Om ni skulle berätta för någon som aldrig varit på ett bibliotek vad det är, vad skulle ni säga då?
- Vet ni hur det går till att få ett eget lånekort när en är barn, ungdom – berätta....?
- Tror ni att det kan finnas barn som har svårt att få ett eget lånekort, och i så fall varför?
- Om ett barn, en ungdom inte får ett lånekort – vad kan det få för betydelse för barnet?
- Avslutande fråga: Finns det något mer ni vill berätta för oss eller vill fråga oss om?

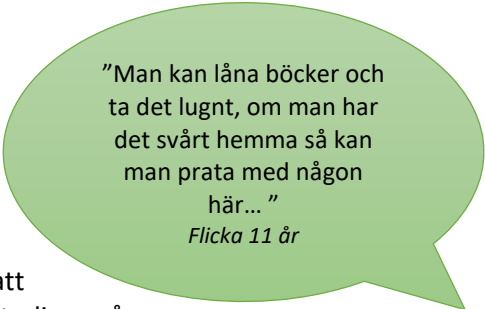
Nedan sammanfattas barnens svar och funderingar.

Eftersom frågeformuläret innehöll ordet "lånekort" redovisas barnens sammanfattade svar med det ordet och inte ordet bibliotekskort.

Vad är ett bibliotek för barn och unga?

Barnen beskriver att de förutom att låna medier på biblioteket, också använder platsen som ett ställe att vara på för att träffa kompisar, få lugn och ro, använda dator, skriva ut och för att plugga.

De menar också att om man har det svårt hemma så kan man prata med någon på biblioteket. De säger även att de kan jobba med skolarbeten och berättar att allt är gratis, förutom att några berättar att det kostar om man tappar bort något. De beskriver att det finns mer studiero på biblioteket än i klassrummet och hemma.

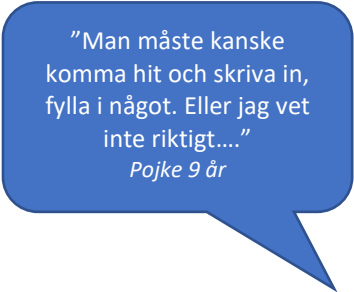


"Man kan låna böcker och ta det lugnt, om man har det svårt hemma så kan man prata med någon här..."
Flicka 11 år

Hur beskriver barnen att barn kan få ett bibliotekskort?

De äldre (11–17 år) säger att de måste ta med en förälder om man är under 18 år, man får lämna uppgifter som personnummer och välja en kod till kortet. De beskriver att det finns en blankett för att få ett lånekort som föräldrarna fyller i, och sedan lämnas den in till biblioteket. Några berättar att skolan kan skaffa det också.

De yngre säger att de inte vet för de har inga och att det kan vara svårt att skaffa lånekort när man inte vet hur det går till. En av dem undrar om lånekorten ligger i en låda någonstans. Några föreslår att man kan kanske fylla i något eller fråga hur en ska göra för att få ett lånekort. De yngre frågade också om det kanske är så att barnet måste ha en förälder med sig.



"Man måste kanske komma hit och skriva in, fylla i något. Eller jag vet inte riktigt...."
Pojke 9 år

Hur beskriver barnen vilka hinder som kan finnas för att få ett bibliotekskort och vilka konsekvenser det kan ge?

Så här sa de äldre barnen. (11–17 år)

Barnen menar att det kan vara svårt för dem som inte har så mycket kontakt med sina föräldrar. Som exempel beskriver ett barn hur man ska göra om barnet inte bor hos sina föräldrar utan till exempel på ett familjehem. Flera säger att de kanske kan vara så att barnet inte har så nära relation med sina föräldrar och att föräldrarna kanske inte bryr sig. De tänkte också på att det kan vara svårt att få båda föräldrarna att skriva på om föräldrarna är skilda. De menar också att det kan påverka att föräldrarna får mejl när barnet har försenade böcker och vet vilka böcker de lånar. Då kanske föräldrarna inte vill att de ska ha lånekort. En ungdom säger att det är för svårt att ta med sig en förälder för alla föräldrar kanske inte kan åka dit för det kan vara svårt att ta sig dit.

Om någon inte får lånekort av sina föräldrar undrar barnen hur man gör då. De har en rad förslag som exempelvis begränsningar på vad man kan låna och antal medier, kanske att barnet bara får låna en bok i taget. De förslår också att en annan vuxen kan skriva på istället för föräldern. De tycker att barnet ska få lånekort för att kunna komma till biblioteket ändå. Kanske, menar de, kan man komma till biblioteket och få låna boken och läsa där och så lägga den bakom disken eller i ett bokskåp och ta den direkt nästa gång de kommer. En av dem undrar hur barnet gör om ens förälder dör, eller om ens förälder är alkoholist eller har andra problem.

”Om man ska gå och låna och så kan man inte det... och då säger kompisarna: har du inget lånekort? Och om man säger nej då tycker dom kanske att man är konstig och då blir man ledsen.”

Flicka 11 år

Barnen berättar också att om de inte kan få ett lånekort vill de att bibliotekarien pratar med dem enskilt, privat, så att inte alla andra hör. Kanske kan läraren skaffa ett lånekort åt dem, föreslår de.

De menar också att det är svårt att ha med sig en förälder om föräldern inte kan språket, om de är upptagna och inte har tid. De berättar också att det kan bli kulturkrock och att vissa, speciellt tjejer i andra kulturer, kan vara särskilt utsatta och inte får bestämma själva om de vill låna böcker.

De menar också att man kan vara rädd för att gå till dem i lånedisken och de föreslår att det kanske kan ligga låneblanketter framme. Om föräldrarna inte tycker att barnet kan ta ansvar, kanske den inte får nåt. De föreslår att meddelanden kan skickas direkt till barnen eller till både barn och föräldern. Några menar att man kan ta ansvar själv när man är femton eller sexton år.

”Biblioteken har så dåliga öppettider så man kan inte gå dit.”

Flicka 17 år

Några menar att biblioteket har så dåliga öppettider att man inte kan gå dit.

Någon säger att det kan bli jobbigt att alla andra kompisar har ett lånekort utom jag.

De menar då att barnet inte kan läsa samma böcker som ens kompisar gör. De berättar att det kan leda till ett utanförskap. De säger vidare att personer som har det jobbigt hemma kan man behöva få läsa hemma för att få det tryggt.

De beskriver att det blir lättare i skolan om man läser, och att de som inte får ett lånekort kanske klarar sig sämre i skolan. Barnen resonerar också om att det kan bli dyrt att inte ha lånekort för då kanske föräldrarna måste köpa böcker. De menar också att det blir svårare att utveckla sitt språk för det är viktigt att träna sig på att läsa. Någon säger att de kan få svårare att söka och hitta information och söka på ”känsliga ämnen” om man inte har lånekort. En av dem säger att barn måste få ha ett privatliv och då kan de få ha det på biblioteket.

Så här sa de yngre barnen. (8–10 år)

Vissa har inget svar på hur barn får lånekort men tror att det skulle vara bra om man slapp förälders underskrift. Andra menar att om ett barn inte har lånekort kanske de inte får lära sig läsa och då blir det svårare att klara skolan och sen få ett jobb. Andra konsekvenser de beskriver är att barnet inte får låna och föräldrarna förbjuder dem att låna.

De yngre barnen lyfter frågan om att barn kanske inte får ett lånekort om föräldrarna inte har råd. Någon menar att de skulle få ett lånekort om de frågar en förälder, men de vill ändå att det ska vara möjligt för ett barn att få ett lånekort utan dem. Föräldrar kanske inte vill att barnen går dit själva. Det yngre lyfter också att det kan vara svårt om föräldrarna inte pratar svenska så bra.

Intervjuarnas reflektioner

Att intervjua via Teams upplevdes ibland som försvårande för att få till ett samtal och fånga upp följdfrågor.

De intervjuade barnen var vana biblioteksbesökare. Det hade varit intressant att fråga de som inte är så vana.

Eftersom urvalet barn som deltog begränsades p.g.a. pandemisituationen så upplevde intervjuarna i Örebro att det saknades barn från socioekonomisk utsatta område. Det hade varit önskvärt att komplettera med att intervjua fler barn från dessa områden.

Intervjuarna förvånades en del över att barnen som deltog i så stor utsträckning visade omsorg om, och kunde beskriva exempel på, hur barn i olika livssituationer skulle kunna påverkas av att inte få tillgång till bibliotekskort och bibliotekets utbud och tjänster.

Diskussion och analys av barnets bästa

Att göra en prövning och analys av frågan;

Vad är barnets bästa när det gäller barnets rätt att få tillgång till ett eget bibliotekskort?

har på flera sätt visat sig vara utmanande.



I vårt arbete har många olika perspektiv på barnets bästa och barnet som rättighetsbärare framträtt. Frågor som väckts har visat på att barnets rätt till ett eget bibliotekskort finns i både komplexa sammanhang och är behäftat med praktiska svårigheter.

Rimligtvis finns det olika anledningar till att barn saknar tillgång till ett eget bibliotekskort. Den vuxne önskar att reglera barnets informations/kunskapsinhämtning utifrån kontroll eller skyddsaspekter. Den vuxne har inte förmågan, vill inte, orkar inte, kan inte ta sig till biblioteksrummet. Relationen mellan barnet och förälder/vårdnadshavare kanske inte är bra, vilket kan innebära att barnet hindras från att be den vuxne om hjälp. Barnet kan också ha egna motiv för att dölja för de vuxna vad den lånat. Enligt barnkonventionen ska dock staten både stödja, respektera och bistå föräldrar, eller andra ansvariga för barnet, i det ansvar de vuxna har för att tillgodose och skydda barnets rättigheter (art 5, 14, 18, 23, 27).

I analysen av våra underlag har flera intressekonflikter blivit synliga. Till exempel; balansen mellan barnets rättigheter och de vuxnas rättigheter och skyldigheter, diskrepansen mellan barnets handlingsutrymme och befintliga rutiner/system på biblioteken, vilka av våra lagar som hjälper eller stjälper verksamheternas uppdrag, och ambition, att arbeta rättighets- och tillitsbaserat för invånarna. Inte minst visade våra intervjuer med barn och unga att de själva funderar över och identifierar olika hinder och intressekonflikter som barn kan möta och behöva förhålla sig till.

Det har också blivit tydligt att för barn och unga i Örebro län är det inte likvärdigt hur en får tillgång till ett bibliotekskort, vad detta avtal innebär för barnet och för föräldern, eller vilka tjänster som barnet får tillgång till via sitt bibliotekskort. Detta väcker i sig själv frågor om barnets rätt till likvärdiga villkor och förutsättningar för att ta del av bibliotekets tjänster och biblioteksrummet.

Det finns också frågetecken kring hur biblioteken i vissa fall hanterar barnets rätt till sekretess när det gäller vad som lånats och vilka tjänster barnet använt kopplat till bibliotekskortet. Barnets rätt att

omfattas av sekretess utmanas t.ex. av befintliga rutiner och okunskap om hur bibliotekssekretessen kontra barns och föräldrars rätt ska tolkas.

Det som står helt klart är att barnet, oavsett ålder, har rätt att få tillgång till biblioteksrummet och dess tjänster. Detta stöds av såväl bibliotekets ändamål och uppdrag som av olika lagar och flera artiklar i konventionen om barnets rättigheter.

Artikel 31 i barnkonventionen erkänner barnets rätt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet och slår fast att konventionsstaterna ska "respektera och främja barnets rätt att till fullo delta i det kulturella och konstnärliga livet". Det uppmuntras också på ett generellt plan. Enligt 8 § bibliotekslagen ska folkbiblioteken ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning, bland annat genom att erbjuda litteratur utifrån deras behov och förutsättningar.

Barns begränsade rättshandlingsförmåga, enligt Föräldrabalken, innebär dock en begränsning för de fall då barnets vårdnadshavare inte samtycker till ett eget bibliotekskort. Mot bakgrund av hur regelverket i Föräldrabalken ser ut är ett avtal om bibliotekskort som ingåtts av ett barn utan vårdnadshavares samtycke i princip ogiltigt. Om bibliotekskortet däremot inte förenas med några avgifter eller ersättningskrav alls, elimineras riskerna för negativa konsekvenser för barnet och barnets vårdnadshavare. Vilket innebär att barnets begränsade rättshandlingsförmåga inte i lika hög grad blir en avgörande fråga.

Det finns också goda grunder för att se barnets ovillkorade tillgång till biblioteket som både en jämlikhetsfråga och en folkhälsofråga. Barnets rätt att utvecklas fysiskt, psykiskt, andligt, moraliskt och socialt (art 6, 17, 27, 29) hör nära samman med rätten och möjligheten att få tillgång till språkutveckling, läsande, information, kultur, kulturuttryck och kostnadsfri grundskola (art 13, 17, 31). Alla rättigheter som direkt hör samman med bibliotekets uppdrag.

De barn och unga vi intervjuade lyfte också dessa perspektiv som farhågor. De resonerade kring att en begränsad möjlighet att få ett bibliotekskort kan kännas som ett utanförskap och till exempel skapa problem för barnet att lära sig läsa och därmed försvåra för barnet att hänga med i skolarbetet.

Om barnets rättighet att utvecklas i sin fulla potential inte tillgodoses riskerar barnet på kort sikt att uppleva ohälsa och riskera utanförskap. Som barnen i intervjuerna påpekade; *"..det känns inte bra om alla andra har ett bibliotekskort och inte jag"*. De negativa konsekvenserna på lång sikt är att barnet riskerar att få svårigheter att utveckla sitt språk, utbilda sig, få ett jobb, kunna försörja sig, delta i samhället, kunna medverka i valdeltagande utifrån bristande information och brist på kunskap om hur en röstar och vad en röstar på.

Att dessutom kunna utöva sina rättigheter utan risk att diskrimineras på egen grund, eller på grund av de vuxna, är en av grundprinciperna i såväl barnkonventionen som i vår lagstiftning (art 2).

Barnets bästa är.....

Vår samlade bedömning om vad som är barnets bästa i frågan som prövats är att alla barn från och med förskoleklass per automatik borde få tillgång till ett eget bibliotekskort, oavsett förälders underskrift eller inte.

"Om man inte får läsa och lära sig läsa blir det svårare i framtiden. Svårare att få jobb. Man klarar skolan bättre om man kan läsa. Det är viktigt att alla kan läsa lika bra."
Pojke 9 år

Denna bedömning anser vi stöds av den samlade bilden av de underlag som samlats in och analyserats. Vid denna ålder ska barnet dessutom delta i den obligatoriska skolan och där ingår att befinna sig på, och använda sig av, bibliotekstjänster. Oavsett om det är på ett bibliotek på skolan eller på ett folkbibliotek.

Men.....

Med det sagt så utmanas bedömningen av vad som är barnets bästa av begränsningar i

- avgiftssystem på biblioteken,
- barnets mognad i förhållande till möjligheten att förstå vad ett låneavtal innebär,
- barnets rätt till integritet och privatliv vid hantering av påminnelse av försenade lån,
- den lagstiftning som styr barns rättshandlingsförmåga,
- föräldrars rätt och skyldighet att bestämma om frågor som rör barnet samt deras ansvar för att skydda sitt barn,
- lagstiftning som styr hur avtal ska hanteras mellan kommun och invånare.

I praktiken innebär dessa utmaningar att folkbiblioteken behöver vidta ett antal kompensatoriska åtgärder och påbörja förändringsarbeten i syfte att kunna bygga ett system och ett förhållningssätt för bibliotekskortsanskaffning som ligger så nära barnets bästa som möjligt.

Syftet med förslagen och medskicken nedan är att bidra till ökad likvärdighet, minska risken för att barnet diskrimineras samt att vi vill peka på möjligheter för biblioteken att bidra till barnets rätt till bästa möjliga hälsa, och rätten att som barn och ungdom kunna vara en aktiv invånare.

Flera av punkterna nedan kommer med en hög igenkänningsfaktor från de samtal och diskussioner som förts igenom hela processen med Löpa Linan ut inom folkbiblioteken i Örebro län.

Förslag och medskick:

- Folkbiblioteken och de integrerade folk- och skolbiblioteken bör framgent göras helt fria från avgifter kopplade till förseningsavgifter, ersättningskrav och påminnelseavgifter. De lärdomar som finns från bland annat Karlskoga kommun, och erfarenheter från förändrade rutiner på biblioteken i pandemitider, visar att det gynnar både verksamheten och biblioteksbesökarna att biblioteken skiftar perspektiv och i högre grad arbetar utifrån principer om tillit och förtroende.
- Innan frågan om avgifter på bibliotek behandlats i varje kommun rekommenderar arbetsgruppen att folkbiblioteken snarast ger alla unga från det år de fyller 15 år möjlighet att få ett eget bibliotekskort på det sätt som redan idag sker i t.ex. Örebro och Hallsberg. Alltså utan förälders underskrift, men att det i avtalet står att förälder är ytterst ansvarig. Dessutom bör legitimationskravet avskaffas då unga vid denna ålder inte alltid äger en giltig legitimation. Risken för att unga på ohederliga grunder ska tillförsäkra sig ett bibliotekskort får ses som högst marginell.
- För att barn och unga enkelt och jämlikt ska kunna få tillgång till ett eget bibliotekskort bör det undersökas hur blankett och avtal kan tillgängliggöras på samtliga bibliotek i länet. Kan blanketter finnas i både fysisk form och digitalt? Hur kan barn och unga på eget initiativ få tillgång till blankett utan att behöva fråga vare sig bibliotekspersonal eller förälder?

”Ett lån ska således vara gratis och om man måste betala för att använda en sak är det istället fråga om hyra.”

*Biblioteken och juridiken
Susanna Broms*

- Folkbiblioteken bör snarast se över hur blanketter och avtalstexter för ett bibliotekskort kan formuleras på ett sätt som är begripligt för barn och unga. Vi rekommenderar att översynen görs länsgemensamt för att uppnå likvärdighet i länet.
- Biblioteken behöver se över sina rutiner för att säkra barnets rätt till integritet och sekretess vid utlån och påminnelser. Ett första steg kan vara att inte uppge titlar på påminnelseaviser, vilket några bibliotek redan har som rutin. Vi uppmanar här till samverkan mellan kommunerna så att så stor likvärdighet i rutiner som möjligt kan uppnås. Detta eftersom barn och unga idag är mobila och att de framförallt i de äldre skolåren inte sällan tillhör en skola på annan ort än boendeorten.
- Även om mer enhetliga och rättighetsbaserade arbetssätt utvecklas kommer det alltid finnas situationer som utmanar det enskilda barnet eller medarbetarens situation i förhållande till barnet. Det är därför av yttersta vikt att det i framtida rutiner poängteras att det är det enskilda barnet som är rättighetsbärare. Detta innebär att biblioteksanställda behöver uppleva sig ha ett handlingsutrymme, tillräcklig omdömeskunskap och stöd av ledning och medarbetare för att i varje given situation kunna göra en bedömning om situationen är föremål för att överväga särbehandling för det aktuella barnet. Detta för att medarbetaren ska kunna arbeta rättighetsbaserat i förhållande till rättighetsbäraren, barnet.

Andra frågor som väckts under prövningen

Frågan om barnets bästa när det gäller tillgång till ett eget bibliotekskort har under arbetets gång aktualiserat flera angränsande frågor med bäring på barnets rättigheter.

Arbetsgruppen har här samlat dessa frågor och vår förhoppning är att folkbibliotekens chefsnätverk i Örebro län och Biblioteksutveckling Region Örebro län gemensamt ser över hur frågorna kan hanteras i det fortsatta arbetet med Löpa Linan ut.

En del av punkterna nedan har inte relevans för alla folkbibliotek/integrerade folk- och skolbibliotek, men de är ur barnrättsperspektivet frågor som är av principiell karaktär och kan därför ge stöd i det fortsatta arbetet för barnets rättigheter.

- Hur kan all bibliotekspersonal få stöd i att skydda barnets rätt till integritet och privatliv när någon efterfrågar vad barnet har använt sitt bibliotekskort till? Här har arbetsgruppen bland annat identifierat att system som bygger på att boklånet registreras via bokkort är direkt olämpligt ur både lagens tillämpning och utifrån konventionen.
- Hur hanterar biblioteken idag rekommenderade åldersgränser för t.ex. media? Under prövningen har det framkommit att såväl bibliotekens rutiner som enskilda medarbetares agerande varierar. Både i vilka regler som satts upp samt i det direkta förhållningssättet till barn och föräldrar.
- För att ge alla barn förutsättningar att få kännedom om, få tillgång till, och av egen kraft kunna ta del av biblioteksrummet och bibliotekets tjänster har arbetsgruppen identifierat att biblioteken behöver fortsätta att utveckla sin samverkan med andra, för barnet, viktiga samhällsaktörer. En utvecklad systematisk samverkan med barnhälsovården, förskola, skola och samhällsaktörer som möter barnet på fritiden, eller i olika kultursammanhang, är en framgångsfaktor och en nödvändighet för att stärka barnet som rättighetsbärare. Det stärker också biblioteksverksamheten och de vuxna i att kunna agera som ansvarsbärare för barnets rättigheter. Utgångspunkten för ett sådant arbete är att tillgängliggöra biblioteket och dess utbud där barnen finns och att inta ett perspektiv som bygger på devisen *“the library in the life of the user.”*

Referenslista

Barnfattigdom – forskningsunderlag och kartläggning, Maria Lindborg, Region Örebro län 2021

Barnkonventionen och svensk rätt, SOU 2020:63

Barnrätt på bibliotek. Om implementering av FN:s konvention om barnets rättigheter på svenska folkbibliotek, Karin Wallén, Biblioteks- och informationsvetenskap Sociologiska institutionen Umeå universitet 2019

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12 (2009) om Barnets rätt att bli hörd, CRC/C/GC/12

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (2013) om Barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa, CRC/C/GC/14

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 17 (2013) om Barnets rätt till vila, fritid, lek och rekreation samt till det kulturella och konstnärliga livet (art.31), CRC/C/GC/17

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 20 (2016) om Genomförandet av barnets rättigheter under ungdomsåren, CRC/C/GC/20

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 5 (2003) om Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter (artikel 4, 42, och 44.6), CRC/C/GC/5

Biblioteken och juridiken, Susanna Broms, Studentlitteratur 2021

Biblioteksplan för Region Örebro län 2020–2023, Region Örebro län Dnr 19RS8875

Ds 2019:23 Vägledning vid tolkning och tillämpning av FN:s konvention om barnets rättigheter, Regeringskansliet Arbetsmarknadsdepartementet 2019

Kommuner ser över om förseningsavgifterna behövs, artikel Biblioteksbladet 14/10–2021

Läsliv #1 2020, Myndigheten för tillgängliga medier

Löpa Linan ut - Bibliotekschefens strategiska modell för implementering av FN:s konvention om barnets rättigheter, Eriksson, Holmén, Wennerholm, Blomberg, Biblioteksutveckling Sörmland, Gävleborg, Östergötland, Örebro 2019

”Man bara följer med och är tyst” – fattigdom i barns ögon, Andersson Bruck & Lindberg, Örebro universitet 2016

Prövning av barnets bästa. ETT VERKTYG FÖR STYRNING OCH LEDNING, Elizabeth Englundh, SKR 2018

Unga berättar. En studie av ungas syn på läsning och bibliotek, Åse Hedemark, Svensk biblioteksforening 2018

Örebro läns kulturplan 2020–2023 Tillsammans skapar vi ett bättre liv – med kultur som kraft, Adem & Alsbjör, Region Örebro län 2019

Bilagor

Sammanställning av avgifter på biblioteken i Örebro län

Kommunkartor socioekonomi

Prövning och analys av barnets bästa när det gäller tillgång till ett eget bibliotekskort

SAMMANFATTNING

Denna rapport är ett underlag för att belysa barnets bästa i en av alla frågor som utmanar biblioteken att se barnet som rättighetsbärare och vuxna som ansvarsbärare. Rapporten är tänkt att användas som ett underlag i det fortsatta arbetet för att omsätta barnets rättigheter till vardagsnära arbetssätt i biblioteksverksamheterna i Region Örebro län.

Monica Gustafsson-Wallin,

Barnrättsstrateg

20211202



2022-02-03

Dnr: 22RS1162